

SOUVISLOSTI

ING. ARCH. MILENA HAUSEROVÁ

Hmotná existence odkazuje stavbu k sevřenosti v konkrétním tvaru. Stavba však přesto není příběhem ukončeným a uzavřeným hranicí povrchu. Je spjata více než kterýkoliv jiný plod lidského tvořivého úsilí hustým předivem minulých i nynějších vztahů s vnějším hmotným a duchovním prostředím. Toto sepětí je natolik určující, že se nabízí chápat je jako neoddělitelnou součást existence stavebního díla.

Potřeby stavebníka a podoba jeho přání se rozvíjely v konkrétních historických podmínkách a souvislostech, které současně utvářely myšlenkový obzor stavitele a dávaly konkrétní rámec jeho možnostem i schopnostem odpovědět na zadání tvůrčím počinem. Dílo samo se někdy již ve fázi příprav osamostatnilo od svého tvůrce. Jeho provedení řídil a někdy i pozměňoval a dotvářel stavitel. Uskutečňovala jej početná skupina osob, která jej budovala jako kolektivní výtvar mnoha stavebních profesí. Doba stavby nezřídka přesáhla délku života těch, kdož se podíleli na myšlence jeho vzniku. Stavba byla předurčena stát se součástí životního prostředí mnohých, a to i tehdy, kdy pohnutky jejího vzniku byly ryze soukromé.

Síla tradice, vžitých životních způsobů, charakter kulturních nároků, sociální určenost, úroveň stavební kultury, kolektivní zkušenost, dobový estetický ideál a přetné další faktory vnesené pasivní i aktivní účastí strůjců osudu stavebního díla předznamenávají podobu konkrétního stavebního počínu. Z teoreticky snad nekonečné škály jeho možných variant vytínají relativně úzkou výseč těch řešení, která jsou v daných souvislostech nejen přijatelná, ale i vhodná. Do tváře stavby se tak neodvratně otiskuje výchozí situace jejího vzniku, která ji pojí poutem příbuznosti se stavebními díly vzniklými v podobných podmínkách. Obdobné pouto vzájemně váže i mladší etapy stavebních proměn.

V úvaze týkající se stavebního díla je vždy na místě zvláště zdůraznit, že jedním z jeho výrazných rysů je funkčnost. Naplňuje se v širokém rozpětí mezi nejprostší užítkovostí a rovinou ideovou. Určenost totožnému nebo příbuznému účelu zejména tam, kde si jsou blízké i další tvárné faktory stavebního díla, vytváří předpoklady pro velikou příbuznost vnitřních struktur, kterou lze sledovat jako jednotící princip i přes značnou rozmanitost konkrétních výtvarných forem. Obdobné styčné roviny příbuznosti odkrývají jak úvahy např. o kontaktech stavebníků a charakteristických produktech činnosti stavebních skupin, tak i výsledování vžitých stavebních způsobů, charakteristických přístupů k adaptacím a zjištění dalších obecnějších rysů nakládání se stavebním dědictvím.

Zevrubná dokumentace stavebního díla a podrobná analýza jeho dochovaných součástí bezpochyby představují základní a neodmyslitelný krok při úsilí o jeho poznání. Jak již bylo na těchto stránkách několikrát oprávněně zdůrazněno, cíli badatelské úsilí v této rovině k tomu, aby dosáhlo co nejúplnější deskripce památky a analytického vyhodnocení jejích proměn. Hodnotu získané informace zakládá nejenom vlastní informační obsah památky, ale především schopnost a odborná připravenost badatele v úplnosti rozeznat a přechíst sdělení zhmotnělé v její dochované podobě (v dnešní době bychom spíše měli hovořit již o badatelském týmu). Exkurzy do nedlouhé minulosti stavebně historického průzkumu již tyto stránky rovněž přinesly. (Opominuto zůstalo snad jen zakladatelské dílo prof. O. Stefana při rozvoji a výuce metody stavebně historického průzkumu na ČVUT v Praze v poválečném období.) Již letmý přehled napovídá hodně o zrání disciplíny a postupném nárůstu poznání. Nejenom známé příklady, ale bezpochyby především osobní zkušenost většiny badatelů poskytuje dostatek důkazů toho, že poznání zostřuje pohled a obrací jej k předmětům a jevům, které by bez povědomí souvislostí zůstaly opominuty nebo zcela přehlédnuty.

Bylo by jistě nadbytečné dokládat, jak se osud stavebních památek vepsal do jejich hmotné podstaty sledem přestaveb, které přetvářely nejenom původní dílo, ale i nové útvary vzniklé jeho proměnou. Dochovaná situace, která je výslednicí těchto procesů, má zhusta podobu roztržité mozaiky. Zlomky stavebních etap, jejichž celistvý obraz byl znejasněn, či zcela zanikl v proudu dalšího dění, mohou být obtížně uchopitelné. Teprve srovnání s co nejširším vzorkem příbuzných jevů může napomoci přiblížit se k představě zaniklé podoby. Vzájemná příbuznost se však může projevovat v různých rovinách díla. Promítá se v širokém spektru variant vymezeném příbuzností výtvarného či technického detailu na straně jedné a strukturální podobností prostorového uspořádání staveb jasně determinovaných totožnou funkcí na straně druhé.

Rozeznání podstatných znaků, které vymezují okruh srovnávacích příkladů předpokládá široký rozhled zpracovatele jak po dobové stavební produkci, tak po sledovaném funkčním typu staveb (jeho vzniku, utváření, způsobu užívání, vnitrodruhovém vývoji, rozšíření, typické proměně, způsobu zániku a charakteru nejčastěji dochovaných stop), ale i po okolnostech a projevech kulturních proměn, cestách jejich šíření a pod. Rozhled po obecných otázkách dějepisů umění a dalších souvisejících disciplín poskytne dílčí poznatky potřebný zobecňující nadhled.

Při zkoumání stavebního díla je třeba uplatnit znalost jeho technické stránky. Zvážit materiálové a organizační možnosti a například i výchozí stav přestavby. Reálně uvažovat o možných technických a konstrukčních postupech a řešeních, o jejich přiměřenosti sledovanému období, o jejich obecnosti či zvláštnosti ... I tyto stránky stavebního díla mohou představovat konkrétní jevovou formu obecnější tendence, která vytvoří základnu pro potřebné srovnání. Vědomí souvislostí umožňuje klást otázky. Dobře položené otázky rozhodují naději na správné odpovědi.

Ke skutečnému pochopení a zhodnocení stavby ve všech etapách její existence a v dnešní realitě spíše méně než více respektované kulturní památky neodmyslitelně náleží vysvětlení jejího místa v dobovém stavebním dění, v díle tvůrce, v okruhu stavebních počinů stavebníka, v rámci typového druhu, v dynamice stavebních proměn regionu, uchování nebo naopak překonání tradice stavebních způsobů, v příspěvku k šíření slohových proudů a v celé řadě dalších aspektů. Aby mohl být význam zkoumaného objektu či zjištěného nálezu plně doceněn, pak je třeba rozlišit, zda se jedná o doklad obecněji rozšířeného jevu, o řešení zcela typické nebo naopak ojedinělé. Památkové hodnocení by se mělo mít možnost opřít o objektivní argumentaci vycházející z reálné představy o četnosti srovnatelných příkladů a míře jejich dochování.

Dalo by se namítnout, že dnešní realita každodenního boje o uchování vypovídací hodnoty památek, ať již jejich přímou ochranou, tak i prostřednictvím alespoň elementární záchranné dokumentace představuje svým rozsahem úkol, při jehož plnění je škoda plýtvat silami na zdánlivě již jen volněji související výzkum. Zdokumentujme, co se dá. Snad někdy později přijdou jiní, kteří naše zjištění zhodnotí a uvedou do potřebných souvislostí. Domnívám se, že takové zploštění smyslu a cílů stavebně historického výzkumu, pokud by jej odborná obec připustila, by se mohlo vážně promítnout na odborné i společenské prestiži disciplíny. V neposlední řadě by zasáhlo památky samé.

Způsobují-li vnější okolnosti či omezené možnosti jednotlivých zpracovatelů průzkumů, že naše poznání většiny památek z objektivních důvodů jen zřídka přesáhne úroveň elementární dokumentace (a i ta bývá vzácností) a nelze-li za daných okolností dostatečně rozvinout hlubší výzkum, pak je třeba alespoň vždy znovu připomínat a zdůrazňovat míru trvajících dluhů v poznání, který čeká na své vyrovnání plnohodnotným zpracováním.

Nicméně každé dílčí - byť sebedrobnější - zjištění posouvá hladinu poznání a zlepšuje výchozí pozici dalších výzkumů. Zejména tam, kde hrozí nebezpečí z prodlení, je rozsahem i hloubkou zpracování omezený průzkum logickou odezvou nestandardních podmínek.

Milena Haucková